

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา

แนวทางการพัฒนาประเทศภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดการเชิงพื้นที่ในมิติใหม่ ด้วยการพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็งให้เกิดพลังของคนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบในการพัฒนา แก้ไขปัญหา และสามารถดำรงชีวิตเป็นรากฐานที่มั่นคงของสังคม โดยการสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแผนพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยนำปัญหามาวิเคราะห์กำหนดกิจกรรม และดำเนินงานตามความสามารถของชุมชน โดยพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่เป็นหลัก ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม จึงต้องมุ่งเสริมสร้างความสามารถในการจัดการปัญหาของชุมชนโดยชุมชนและเพื่อชุมชน ใช้ทุนทางสังคมทุนทางวัฒนธรรมทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นศักยภาพของชุมชน มาสร้างกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนร่วมกัน โดยการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนเพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาและแก้ไขปัญหา ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง ดังแนวคิดของเสรี พงศ์พิศ (2549) ที่ว่า การทำแผนพัฒนาชุมชนเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน มีหลักการสำคัญคือใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นศูนย์กลางชาวบ้านเป็นเจ้าของ ทำการพัฒนาให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน มากกว่าการตอบสนองวัตถุประสงค์ของหน่วยงานภายนอก ร่วมกันคิดร่วมกำหนดแนวทาง และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ดำเนินถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก เป็นกระบวนการหรือชุดกิจกรรมในชุมชนที่มีลำดับขั้นตอนที่จะสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและแนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชน กลุ่มองค์กรชุมชนและชุมชน มีศักยภาพและความสามารถในการจัดการแก้ไขปัญหา และดำเนินกิจกรรมชุมชนที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความสามารถที่จะค้นหาศักยภาพ รับรู้ปัญหาและร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง ในขณะเดียวกันก็เป็นตัวบ่งชี้ถึงความเข้มแข็งของชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนหนึ่งไม่ได้อยู่ที่ชุมชนนั้น มีความสามารถที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ผลดี หรืออยู่ที่ชุมชนนั้นไม่มีปัญหาโดยอยู่เฉย หากอยู่ที่ว่าชุมชนนั้นมีกระบวนการชุมชน ที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความสามารถที่จะค้นหาศักยภาพและรับรู้ปัญหา และร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหา และเพื่อเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาที่มีอยู่ให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อผลการพัฒนาที่ยั่งยืนมูลนิธิพัฒนาไท (2550:ระบบออนไลน์)

สังคมวันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปจากการอยู่แบบยังชีพ จากสังคมแบ่งปันแลกเปลี่ยน มาสู่สังคมที่ใช้เงินซื้อขายข้าวของเครื่องใช้และค่าบริการ ซึ่งมาจากการจัดการสังคมยุคใหม่ ชีวิตเริ่ม

สับสนุ่นววย หลายคนไม่สามารถปรับตัวได้ ชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องเข้มแข็งทางความคิด วันนี้
 สังคมถูกกระแสที่สร้างความอ่อนแอโถมใส่ทุกวัน ปัญหาที่ต้องแก้คือความอ่อนแอทางความคิด
 ของผู้คนในชุมชน ชุมชนพึ่งพาตนเองไม่ได้ ไม่สามารถจัดการชีวิตอย่างเป็นตัวของตัวเองได้ทำงาน
 ได้ผลผลิตก็ยกให้พ่อค้า การศึกษายกให้ครู สุขภาพยกให้หมอ ทรัพยากรธรรมชาติยกให้ข้าราชการ
 หรือเอ็นจีโอ ชีวิตยกให้โชคชะตา สมัยก่อนชุมชนอยู่รอดได้ด้วยทุน 3 ทุนหลักคือ ทุนทรัพยากร
 ทุนทางปัญญาและทุนทางสังคม ชุมชนวันนี้ละเลยทั้งสามทุนใช้ทรัพยากรไปจนเกือบหมด ชุมชน
 เข้มแข็งไม่ใช่ชุมชนที่มีทรัพยากรมาก ดินอุดมสมบูรณ์ มีป่า มีแร่ธาตุ ชุมชนที่เรียนรู้และจัดการ
 ชีวิตด้วยความรู้ แม้ไม่มีทรัพยากรมากก็จะมีมาก แม้ไม่มีเงินก็จะมีเงิน ใช้ไม่มีวันหมดเพราะรู้จัก
 ออม รู้จักสร้างระบบสวัสดิการทำให้ชีวิตมั่นคง กระบวนการเรียนรู้ทำให้ชุมชนค้นพบแนวทางใน
 การพึ่งตนเอง โดยไม่พึ่งรอความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก และเป็นการจัดการชีวิตชุมชนแบบ
 ใหม่ แตกต่างจากแบบเดิมคือแบบแรกจากการถ่ายทอดของบรรพบุรุษผ่านประเพณี วิถีชุมชนและ
 ภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่น แบบที่สองเป็นแบบที่ผู้มีอำนาจรัฐ ทั้งรัฐและทุนจากภายนอกเข้าไป
 ครอบงำวิถีชุมชน การทำแผนแม่บทชุมชน โดยการมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางหนึ่งซึ่ง
 ต้องใช้เวลา ไม่ใช่เพียงการเขียนโครงการ ไม่ใช่การให้ผู้นำสองสามคนมาร่วมกันร่างแผนงานเพื่อ
 ของบประมาณ แต่เป็นการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการค้นหาข้อมูล ค้นหาทุน และร่วมกัน
 ทำแผนและวิจารณ์แผน ในการทำแผนแม่บทชุมชนนั้น ด้วยระหว่างการดำเนินการนั้นก่อให้เกิด
 การเรียนรู้ การเรียนรู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาจึงเกิดขึ้นตั้งแต่ระหว่างการทำแผน การ
 ทำแผนแม่บทชุมชนมีเป้าหมายที่การพึ่งตนเองของชุมชน เพราะถ้ามีแผนอันเป็นยุทธศาสตร์ของ
 ชุมชนที่ดี ชุมชนย่อมมีความเชื่อมั่นในแผนนั้น หากมีกิจกรรมที่ต้องการลงทุน ชุมชนที่ทำแผนดี
 ย่อมกล้าที่จะลงทุน ถ้าหากมีงบประมาณจากรัฐหรือภายนอกมา ก็ถือว่าเป็นการเสริมหรือเติมเต็ม
 ทำให้งานดำเนินไปได้สะดวกและเร็วขึ้น แผนแม่บทชุมชน ข้อมูลชุมชน จึงเป็นเรื่องของการฝึก
 คนให้คิด และเกิดจิตสำนึกอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม สามารถแก้วิกฤตของตนเองได้
 นำไปสู่ผลลัพธ์สำคัญคือ การสร้างระบบชีวิต ระบบเศรษฐกิจและสังคมให้ชุมชนนั่นเอง จากการที่
 ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปปฏิบัติงาน ในพื้นที่บ้านทรายมูลหมู่ที่ 5 ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง
 จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่รับผิดชอบด้านการบริการวิชาการและส่งเสริมอาชีพ ของศูนย์
 พัฒนาโครงการหลวงปางดะ พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร และข้อมูลจาก
 การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้นำชุมชน ตลอดจนชาวบ้านในหมู่บ้าน ทำให้ทราบว่าการพัฒนา
 จากหน่วยงานภาครัฐที่ผ่านมา มักมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาด้านสาธารณูปโภคเป็นหลัก อาทิเช่นการ
 ทำถนนคอนกรีตเข้าตรอกซอยต่างๆ การทำร่องระบายน้ำ การขยายเขตไฟฟ้าเป็นต้น ซึ่งจริงๆ
 แล้วปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่มีหลายด้าน และบางปัญหาก็คือเป็นปัญหาที่มีความสำคัญ แต่ยังไม่ได้รับ
 รับการแก้ไข ฉะนั้นจึงเกิดคำถามขึ้นว่า หมู่บ้านจะมีการวางแผนพัฒนาชุมชน เพื่อให้ปัญหาได้รับ

การแก้ไขตรงตามความต้องการ และมีความสอดคล้องกับภูมิสังคมของชุมชนตนเองอย่างยั่งยืนได้อย่างไร

คำถามงานวิจัย

หมู่บ้านทรายมูล ต.สะเมิงใต้ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ จะมีการวางแผนพัฒนาชุมชน เพื่อให้ปัญหาได้รับการแก้ไขตรงตามความต้องการ และมีความสอดคล้องกับภูมิสังคมของชุมชนตนเองอย่างยั่งยืนได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ในการจัดทำแผนการพัฒนาชุมชนบ้านทรายมูล ตามภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
2. เพื่อศึกษาการแปลงแผนการพัฒนาชุมชนบ้านทรายมูล ให้กลายเป็นโครงการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. นักศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาได้เรียนรู้และพัฒนาทักษะการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
2. ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ในการจัดทำแผนการพัฒนาชุมชนบ้านทรายมูลตามภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
3. ชุมชนได้แผนแม่บทที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน และสอดคล้องกับความต้องการและภูมิสังคมของบ้านทรายมูล
4. ชุมชนสามารถปรับแผนการพัฒนาชุมชนบ้านทรายมูล ให้กลายเป็นโครงการพัฒนา ด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ที่ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และกำหนดออกแบบกิจกรรมในการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้จะเป็นความรู้ในการดำรงชีวิต โดยใช้ภาษาที่เข้าใจของชุมชน โดยชุมชนเป็นทั้งผู้เรียนรู้และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้อย่างไม่เป็นทางการ

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วม เสนอแนะปัญหาที่สำคัญของชุมชนร่วมตัดสินใจ เพื่อร่วมกันวางแนวทางแก้ไขปัญหา และดำเนินการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ตลอดทั้งติดตามตรวจสอบผล การดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

แผนพัฒนาชุมชน หมายถึง แผนที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้น โดยเป็นผลสืบเนื่องมาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การจัดเวทีชุมชน การศึกษาคุณาน ตลอดทั้งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์รายครอบครัว

ภูมิสังคม หมายถึง ลักษณะภูมิประเทศ ดิน น้ำ อากาศ และจารีตขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่ผสานสอดคล้องต่อการดำรงชีวิต

ความยั่งยืน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพัฒนาให้ดีขึ้น เป็นกระบวนการดำรงชีวิตที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม มีจิตสำนึกบนพื้นฐานความรู้และคุณธรรม

ชุมชน หมายถึง ประชาชนในชุมชนบ้านทรายมูล หมู่ 5 ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

รายได้ หมายถึง รายได้ที่เป็นเงินสด จากการประกอบอาชีพที่สุจริต เช่น เงินเดือน ค่าจ้าง การขายผลผลิตทางการเกษตร และนอกภาคการเกษตร และรวมถึงภาคการให้บริการ

รายจ่าย หมายถึง รายจ่ายเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายการผลิตและแรงงาน ค่าอาหารและยารักษาโรค ค่าของใช้สิ้นเปลือง ค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตร ค่าใช้จ่ายทางสังคม ค่าสิ่งอำนวยความสะดวกของใช้ในครัวเรือนและในบ้าน รวมถึงค่าใช้จ่ายที่มีความจำเป็นน้อย

หนี้สิน หมายถึง หนี้สินที่เป็นตัวเงินที่ราษฎรบ้านทรายมูล ได้กู้ยืมจากบุคคลอื่น จากกองทุนชุมชน สถาบันการเงินและที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน เพื่อนำมาลงทุนในการประกอบอาชีพ ทั้งภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร และนำมาใช้จ่ายภายในครัวเรือน รวมถึงการเช่าซื้อ ผ่อนชำระสินค้ากับบริษัทเอกชน

ที่ดินทำกิน หมายถึง ที่ดินที่เป็น โฉนดที่ดิน น.ส.3 น.ส.3ก สปก. สทก. ใบจอง รวมถึงที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ ของราษฎรบ้านทรายมูล

ทรัพย์สิน หมายถึง ทรัพย์สินที่เป็นสังหาริมทรัพย์ เงินฝากที่ฝากไว้กับสถาบันการเงิน และที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน รวมถึงสัตว์เลี้ยงที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ เป็นต้น

บริบทชุมชน หมายถึง สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านทรายมูล

แผนแม่บทชุมชน หมายถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ที่ชุมชนร่วมกันพัฒนาขึ้น โดยกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เข้าใจศักยภาพ ที่เป็นทุนที่แท้จริงของตนเองและพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง

เวทีการเรียนรู้ หมายถึง การจัดให้เกิดการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ ทั้งทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งแบบประชาคม การประชุมที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ที่วัด หรือการพบปะพูดคุยกันเพื่อทำข้อมูล ในประเด็นที่ทำอยู่

นักวิจัยชุมชน หมายถึง คนในหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือก หรืออาสาเข้ามาช่วยกันทำการสำรวจวิจัยข้อมูลของชุมชนหมู่บ้านของตนเอง เพื่อนำไปสู่การทำแผนพัฒนาของชุมชน

แผนด้านโครงสร้างพื้นฐาน หมายถึง แผนซึ่งได้จากการทำประชาพิจารณ์บ้านทรายมูล ซึ่งประกอบด้วย การสร้างสะพานคอนกรีตข้ามน้ำแม่สะเมิง การทำถนนเข้าพื้นที่ทำการเกษตร การสร้างถังเก็บน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค การสร้างคลองส่งน้ำเข้าพื้นที่ทำการเกษตร การสร้างรางระบายน้ำภายในชุมชน การขุดลอกลำน้ำแม่สะเมิง (เฉพาะเขตบ้านทรายมูล) การขยายไฟฟ้าเพื่อการเกษตร การสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อการเกษตร(ห้วยนางเลียบ)และฝายกั้นน้ำแม่สะเมิง

แผนด้านเศรษฐกิจ หมายถึง แผนซึ่งได้จากการทำประชาพิจารณ์บ้านทรายมูล ซึ่งประกอบด้วย การขอเอกสารสิทธิในพื้นที่ทำการเกษตร การจัดทำบัญชีครัวเรือน การจัดตั้งกองทุนเพื่อการเกษตร การปลูกพืชประกันราคา การส่งเสริมการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ (เกษตรพอเพียง) จัดตั้งวิสาหกิจชุมชน การสร้างโรงผลิตปุ๋ยอินทรีย์

แผนด้านสังคม วัฒนธรรมและการศึกษา หมายถึง แผนซึ่งได้จากการทำประชาพิจารณ์บ้านทรายมูล ซึ่งประกอบด้วย การสอนการแสดงพื้นบ้านให้แก่เยาวชนภายในหมู่บ้าน การรวบรวมความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรภายในหมู่บ้าน การส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้าน การฟื้นฟูขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่น เช่นการแต่งกาย การแห่ไม้ค้ำ ฝึเสื้อบ้าน การจัดหาทุนการศึกษาให้แก่เยาวชนและ นักเรียนภายในหมู่บ้าน การส่งเสริมเยาวชนด้านธรรมะ เช่น การฟังเทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

แผนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง แผนซึ่งได้จากการทำประชาพิจารณ์บ้านทรายมูล ได้แก่แผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายในหมู่บ้าน ซึ่ง

ประกอบด้วย การทำแนวกันไฟ การสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น (ฝายแม้ว) การปลูกป่าต้นน้ำลำธาร การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การแบ่งแนวเขตป่า (โซน A B C) การทำสัตยาบรรณการอนุรักษ์ป่าภายในหมู่บ้าน การกำหนดเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำภายในหมู่บ้าน .

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรบ้านทรายมูลผู้ซึ่งประกอบอาชีพทำนา ทำสวนและทำไร่

ผู้ประกอบการอื่นๆ หมายถึง ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ที่บ้านทรายมูล โดยประกอบอาชีพรับจ้าง รับราชการและค้าขาย

ระยะเวลาในการทำวิจัย

การวิจัยใช้เวลาทั้งหมด 16 เดือน เริ่มดำเนินการวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2550 - 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2551